

Upp till dans!

En etnologisk iakttagelse

Av Maria Ek

Ett konstprojekt i samarbete med Östhammars kommuns kultur-och fritidsförvaltning genom kulturrådets satsning Kultur för Äldre, samt Kultur i Länet, Filmbasen och Konstnärsnämnden.

Inledning

Den här studien handlar om skapandet av en dansfilm på äldreboendet Parkvägen i Österbybruk. Sara Lindström, koreograf och filmare ville skapa en dansfilm liknande *Hands on Dance* som hon producerat i London. Jag träffade Sara för över ett år sedan och hon beskrev då sin ambition att göra en svensk dansfilm som skulle filmas på ett svenskt äldreboende. Deltagarna skulle vara de som bodde på äldreboendet och Sara skulle arbeta med var och en och låta dem koreografera sin egen signaturdans. De skulle också få välja kläder och egen musik till dansen samt hade de möjlighet att välja en plats där filmningen skulle ske. De skulle således bli medskapare i ett konstprojekt.

När vi satt och funderade över hur projektet skulle genomföras talade Sara om att hon önskade att hon hade gjort en mer omfattande utvärdering av projektet i London. Vi bestämde då att jag, i egenskap av etnolog skulle skriva en utvärdering av det kommande projektet. Vi kom överens om att samarbeta och till slut bestämdes det att vi skulle filma på äldreboendet Parkvägen i Österbybruk. Vi hade då inlett ett samarbete med Östhammars kommuns kultur- och fritidsförvaltning främst genom Peter Källman. Vi hade fått bifall på ansökan till kulturrådets satsning Kultur för äldre. Resan dit var längre än det kan tyckas på dessa korta rader men låt mig säga att både Sara och jag hela tiden hade en fast övertygelse om att projektidén skulle komma att mynna ut i något unikt. Utgångspunkten var dels att fokusera på det konstnärliga uttrycket men vi ville också fånga det som låg bakom. Vad kunde vara intressant att skriva om? Vår första ansats var kopplingen mellan kultur och hälsa, något som det har forskats en hel del kring de senaste åren. Bland annat vet man idag att människor med demenssjukdom får positiva effekter av att lyssna på musik som de känner igen och att detta går att mäta på en neurologisk nivå. Det finns många bra klipp på webben som beskriver detta ingående. Musikens vårdande effekter kan man läsa mer om på bland annat på webbplatsen *Svensk demenscentrum*. Det görs även nationella satsningar på kultur inom vården så sambandet mellan kultur och hälsa kändes uppenbar. Dock visste vi inte vad som skulle komma att bli vår röda tråd. Vad skulle bli våra frågeställningar i projektet?

När det så blev dags att ha vårt första möte med de boende på Parkvägen, kände vi oss förväntansfulla. Sara hade satt upp den vita skärmen. Vi skulle börja med att visa filmen *Hands on Dance*. I rummet satt både kvinnor och män, boende på Parkvägen i Österbybruk. Några hade en anhörig med sig. Det fanns även personal i rummet. Det pratades lågmält men det som dominerade var en tystnad fylld av nyfikenhet, förväntan, misstänksamhet och frågor. När alla var på plats presenterade vi oss, Sara och jag. Det var en enkel presentation som sedan följdes av att vi tittade på själva filmen. Efter filmen berättade Sara lite mer om "projektet", som vi kallade det. Jag berättade kort om min roll, att jag skulle närvara och prata lite med de som ville vara med i filmen. Det brukar vara svårt att inleda med att säga att man är etnolog. Det är relativt svårt att förklara vad en sådan

gör så jag höll en låg profil. Efter presentationen var det öppet för frågor. Två av de anhöriga ställde ett antal frågor, om vad det skulle innebära i tid för dem som var med, om de skulle behöva åka iväg, var filmen skulle visas och så vidare. Några av damerna längst fram skrattade och skojade lite. De pratade om att vara filmstjärna, om att dansa. En dam visade i luften hur hon dansade med armarna, skrattade sedan. En kvinna i personalen frågade den ena damen om hon inte skulle vara med? Hon som tyckte så mycket om att dansa? Damen bara log, skakade lite tveksamt på huvudet. Sara frågade om det var några fler frågor. Damen som precis hade blivit tillfrågad om hon skulle vara med, sa då:

"Vad ska det va bra för?"

Syfte och frågeställningar

Det görs ofta antaganden om äldre som grupp. Man kan läsa om det i media och det existerar en mer eller mindre uttalad kollektiv uppfattning om hur man är som äldre. Detta hänger ihop med fysiska och psykiska svårigheter som ofta är en naturlig del av åldrandet. Man kanske får svårare att röra sig, hör och ser sämre och man kanske glömmer lättare. Äldreomsorgen och framförallt gruppbonden är utformade för att underlätta för de boende på alla vis. En av de boende som jag har träffat under projektets gång sa att... *"här finns aldrig något tvång"* (Birger). Vill man lägga sig efter frukost så får man. Ett sätt att se på själva utformningen av ett äldreboende är att omsorgen är *underlättande*. Vad händer då när något i vardagen blir *utmanande*? Vilka har rätt att utvecklas och vad innebär det för individens välbefinnande och värdighet? Syftet är att sätta ord på en process som många gånger består av rörelser, tystnad och antydningar och som behöver tolkning. Filmen är ett konstprojekt men bakom finns en arbetsprocess utförd av alla involverade i projektet. Vad är då förutsättningarna, möjligheterna och svårigheterna med att införa nya kulturaktiviteter på ett äldreboende? Processen behöver åskådliggöras och analyseras och ett sätt att se på projektet är att applicera ett konstruktivistiskt perspektiv. Jag använder mig av begreppet på ett allmänt sätt för att beskriva hur vi skapar ny kunskap och nya erfarenheter när dessa sätts i relation till vår redan befintliga föreställningsvärld. Det vi redan vet, det vi håller för sant och har erfaret blir den meningsfulla utgångspunkten när vi möter nya erfarenheter och kunskaper. Jag har hämtat inspiration i Montgomery och Qvarsells *"Perspektiv och förståelse- Att kunna se från olika håll"*, Carlsson 2001. De tidigare erfarenheterna blir också avgörande för hur vi väljer att kategorisera den nya erfarenheten. Ger den en bra eller dålig känsla? Jag vill också belysa betydelsen av att berätta om sig själv, så kallade levnadsberättelser, hur det är ett sätt att definiera den man är. Att utföra men att också tala om vardagliga handlingar är ett sätt att skapa trygghet och stabilitet i tillvaron.

Studiens karaktär skiljer sig från gängse etnologiska studier då min ambition är att göra den mer allmänt tillgänglig även för dem som inte har för vana att djupdyka i olika teoretiska resonemang. Samtidigt som det finns en ansats att analysera olika företeelser på en mer teoretisk nivå, vill jag också spegla projektets process genom att lyfta fram den berättelse som finns bakom filmen. Jag har valt att använda olika allmängiltiga värdeord och applicerat dem på just den här berättelsen för att på så vis föra in den i ett större resonemang som kan vara intressant för fler.

Studien är också ett försök att skapa ett porträtt av deltagarna men också av Parkvägen. Boenden liksom människor kan präglas av stor individualism men samtidigt kan de drunkna i likriktning. Dels finns det själva omsorgen som i stort sett är lika för alla och dels finns en likriktning som grundar sig i för lite kunskap kring vad de äldre vill och kan göra. Jag har valt att betrakta människan som en

skapande, komplex och reflekterande individ. Vi skapar våra liv, våra relationer och vi väljer hur vi vill bli sedda av andra genom handlingar och genom att berätta om oss själva.

Studien är avgränsad till ett äldreboende i Sverige.

Metod och material

När jag har samlat in mitt material har jag bland annat gjort det genom deltagande observation. Det innebär att jag använder mig själv som ett verktyg för att samla in material och att allt som jag observerar, filtreras genom min egen erfarenhetsbas. Jag har anpassat metoden utifrån de förutsättningar som de boende har haft att delta i samtal med mig eller i dansstunder med Sara, då jag varit med. Jag har valt att ha en öppen dialog med *deltagarna*, som är det jag har valt att kalla de nio stycken personer som varit med i filmen. Utöver samtal med deltagarna har jag också pratat med personal, andra som bor på Parkvägen samt vissa anhöriga. Sara och jag har också samtalat kring hur vi båda reflekterat över arbetsprocessen. Materialet som jag har samlat in består av samtal och intervjuer, jag har också tittat på det material som Sara och kameramannen Joakim filmat. Jag har deltagit på dansstunder i grupp och individuellt. Jag har också träffat deltagarna ensam. För att vidga mitt perspektiv har jag också samtalat med personer i olika åldersgrupper utanför Parkvägen. Samtalens utgångspunkt har varit hälsa, åldrande, äldreomsorg, konst och kultur.

Att välja

Frågan som damen ställde i början - vad allt detta skulle vara bra för - var en relevant fråga, en fråga jag ställer mig själv då och då för att göra saker och ting tydliga. Det är en bra utgångspunkt att värdera det vi gör för att öka förståelsen kring varför vi ägnar oss åt saker som "bara" får oss att må bra.

Man kan utgå från ett antagande att varje människa vill bli stimulerad och att detta sker dagligen genom de mest basala och nödvändiga handlingar såsom att äta, sova, tvätta sig och klä sig och att det är grunden i omsorgen för de äldre som ofta har nedsatta förmågor, både fysiskt och psykiskt. Utöver de basala handlingarna vill vi människor även bli stimulerade på andra sätt. Kanske tycker vi om att laga mat, måla, lyssna på musik, dansa eller spela poker. Kanske är vi sportintresserade, trädgårdsfantaster eller älskar mode och inredning. Allt detta har vi möjlighet att välja i dagens samhälle. Jag tar mig själv som exempel. Jag är trettiosju år. Jag tycker om att odla mina egna grönsaker. Därför har jag anlagt ett stort trädgårdsland på min tomt där jag odlar precis det jag vill ha. Jag tycker också om att laga mat, därför blir det extra roligt när jag kan skörda alla goda grönsaker och bjuda mina vänner på en vällagad och trevlig middag. Jag har en god vän som beundrar mitt tålamod. Hon brukar säga att hon tar död på sina krukväxter bara genom att titta på dem. Därför njuter hon hellre av att gå ut och dansa salsa istället för att odla. Och jag tänker, vad bra vi har det som får välja.

Vårt samhälle är uppbyggt kring att vi under en stor del av våra liv har tillgång till nästan allting. Vi gör medvetna val varje dag. Vissa val är nästan inte märkbara utan går mest på rutin, andra kan vara mer avgörande och kräver en annan fokus. Trots detta befinner vi oss i sammanhang som ständigt begränsar oss. Vi går till exempel inte i baddräkt till arbetet om vi har en kontorstjänst, även om det skulle vara vår högsta önskan att göra det. Vi tränger oss inte före alla i matkön och skriker att vi vill stå först. Gör vi det, anses vi onormala, kanske lite obehagliga och obekväma. Samhället har sina

normer och strukturer som talar om vad som är tillåtet och inte tillåtet. Man skulle kunna säga att vi lever i en gränsvärld mellan frihet och tvång, där tvång som begrepp inte nödvändigtvis måste ses som något negativt. Detta diskuteras också i Magnus Öhlanders *"Skör verklighet: en etnologisk studie av demensvård i gruppboende"* Studentlitteratur 2007.

Det som slog mig när jag kom till Parkvägen första gången var att det var ombonat och pyntat. Varje litet sällskapsrum hade sin egen personliga inredning som fick mig att tänka på ordet "hemtrevligt". Sedan insåg jag att Sara och jag faktiskt befann oss i någons hem. Eller snarare mångas hem. När vi senare satt tillsammans med de boende och presenterade projektet, gick det upp för mig att ingen i rummet hade valt oss. En av damerna, Marianne, uttryckte att hon egentligen inte ville vara på Parkvägen över huvud taget. Hon ville ut och resa eller rida. *"Men vad ska man göra"* sa hon och suckade. När vi en stund senare frågade vilka som ville vara med i projektet, var det endast en man som räckte upp handen. Han hade bestämt sig redan innan han hade hört vad allting gick ut på, att han ville vara med. Jag frågade honom varför han ville vara med. Han svarade att... *"det är roligt när det händer lite"* (Lars).

I slutet av vår presentation, kom kaffebrickan in med nybakta bullar. Likt en isbrytare värmdde kaffet upp stämningen och vi började prata om vardagliga saker. Det blev småpratigt, Sara och jag berättade var vi bodde, vi pratade om de gamla bruksorterna, om Österbybruk och Järnboden i Harg. Vi diskuterade godstågen och om den gamla smedjan i Österbybruk fortfarande var igång. Det var den, berättade Gunnar, väl insatt i historia och lokalkännedom. En sked klingade mot en kaffekopp och bullfatet skickades runt. Vi pratade lite om dans, några berättade hur de hade dansat mycket som unga. Pardans var det då, man bjöd upp och det var alltid festligt. Inte sällan handlade det om kärlek, hur möten hade uppstått på dansbanor i hambo och foxtrot.

Vi gled sakta in på projektet igen och möttes då av frågan: *"Vad handlar det om... egentligen?"* (Gun)

Vi förstod efter mötet att vi hade använt oss av helt fel retorik. Vi bytte "projektet" mot "dansstund" och "intervju" mot "pratstund". Vi insåg också att allting var alldeles för abstrakt. Därför beslöt vi oss för att bjuda in alla till en gemensam dansstund och därefter kunde de bestämma sig om de ville vara med i filmen eller inte. Jag tänkte återigen på att ingen hade valt oss och att de inte visste *varför* de skulle vara med i filmen.

När så dagen kom då vi skulle ha den första dansstunden, välkomnade vi alla som var där. Vi sa ingenting om filmen utan Sara berättade att vi skulle ha en dansstund och att alla kunde vara med. Gunnar, som vi hade träffat på introduktionsmötet, hade tagit på sig en fin skjorta och hängslan. Jag berömde honom för hans klädsel och han sken upp. Det fanns en förväntan i rummet och när Sara satte på musiken, släppte alla spänningar som genom ett trolldrag.

Vi hade tagit det abstrakta och gjort det konkret. Efter dansstunden visade Sara dansfilm, en svartvit film med The Johnson Brothers, två skickliga steppande bröder. Vi hade nämligen konstaterat att de mer moderna dansfilmerna som vi visade vid första mötet, nog hade varit alltför främmande.

Det fanns en medveten strategi i att introducera dansstunden i en kontext som både var främmande och bekant på samma gång. I det här fallet var Sara och jag två av de främmande elementen. Det var ingen i rummet som kände oss eller som visste vad vi var ute efter. Den svartvita dansfilmen var ett mer bekant inslag. Likaså dansstunden var något bekant, då en i personalen, Pernilla Carlsson, delvis

arbetar som aktivitetsansvarig och har bland annat haft sittgympa till musik med flera av de boende. Detta var något de boende refererade till mycket i början. *"Ja du vet Pernilla, hon har ju sittgympa och hon håller igång oss"*(Lars). Dock fick jag lära mig att Pernillas tjänst som aktivitetsansvarig inte är en obligatorisk tjänst. Det var verksamhetsansvarig Eva Andersson som tyckte att det fanns ett behov av en sådan tjänst och tillsatte då Pernilla i samråd med sin egen chef. Eva har också skrivit en utvärdering som bland annat handlar om hur det ser ut med aktiviteter för boende på andra verksamheter. När jag tog del av den texten insåg jag att aktiviteter och kulturaktiviteter, kommer långt ner på listan av det som prioriteras. Det finns heller inte alltid en plan eller en struktur kring hur dessa aktiviteter ska anordnas, utföras eller när de ska ske. Det blir lite när man har tid eller när det finns lust hos de boende. Samtidigt saknas det initiativ. Kanske finns lusten hos de äldre att vara delaktiga i olika aktiviteter men det måste finnas personal som tar initiativet. *"Idag är det dansstund, du är varmt välkommen men den kommer hållas vare sig du är där eller ej"*. Det sporadiska upplägget signalerar att det inte är så viktigt om det sker eller inte sker en aktivitet, trots att de flesta jag pratar med i personalen anser att olika kulturaktiviteter är oerhört viktigt. Men de undrar var de ska få tiden ifrån? Hur ska de hinna med? Det uppstår en moralisk ångest som leder till stress och känslan av att inte räkna till. Detta beskrivs i artikeln *Understanding and Addressing moral distress*, 2010. Man vill göra mer men hinner inte. Den basala omsorgen måste prioriteras och det finns en stor förståelse för att det är så. Det är nu det går upp för mig att Pernilla är en nyckelperson, inte minst för Saras och mitt arbete. Genom Pernilla har det skapats en förförståelse hos de boende som har underlättat för oss. Att sitta i ring och lyssna på musik var något de flesta hade gjort förut. Dansstunden blir också situationsbunden; man vet sedan tidigare att det mynnar ut i något trevligt och bra. Jag frågade en i personalen vad hon tyckte om att vi kom och filmade och dansade med de boende. Hon svarade att hon tyckte det var toppen och att det var extra bra att vi kom utifrån: *"Vi lever ju alla här i vår egen lilla bubbla"* (kvinna i personalen). Kanske krymper världen när den inte längre är fri att välja?

Behovet av trygghet är stort. Rutinen blir viktig i det vardagliga livet. Samma sak upprepas varje vecka och det gör att man känner sig "hemma". Innebörden i ordet "hemma" skiljer sig från hur till exempel jag uppfattar ordet. För de boende på Parkvägen finns det ett "hemma" som inte längre är tillgängligt och jag förstår mer och mer vikten av bonader och prydnader som lyser upp varje vrå på Parkvägen. Att skapa en "hemmalik" miljö är en del av den trygghetsskapande processen. Sedan blir rutinerna viktiga, dels de gemensamma såsom mattider, fikastunder, aktiviteter av olika slag och dels de egna personliga rutinerna. Det är dessa rutiner som väver dagarna till en helhet för de boende. På samma sätt är det för mig. Jag har mina rutiner som fungerar som stommen i min vardag men de gör mer än så. De säger något om vem jag är.

När det var dags för Sara att börja arbeta individuellt med var och en av de boende, var det inte helt klart vilka som ville vara med i filmen. Det fanns fortfarande en viss tvekan men samtidigt en stor nyfikenhet. Vi försökte formulera oss så det inte skulle låta så definitivt. *"Vi träffas en stund och pratar lite och dansar så får vi se sen"*. Vi ville få dem att upptäcka varför de skulle vara med, alltså vad deras *belöning* skulle bli. När vi sedan träffade var och en började det sakta gå upp för dem vad hela projektet gick ut på och de började förstå, till sin stora förtjusning att det var de som var huvudpersonerna.

Vikten av att få berätta om sig själv och sitt liv, även kallat levnadsberättelser, är ett sätt att ordna och förstå sin verklighet. En del äldreboenden arbetar konsekvent med levnadsberättelser som verktyg för att individanpassa vården. Ett initiativ som bland annat tagits i Karlskronas kommun, där

man utformat ett underlag i form av olika frågor personalen kan ställa för att de boende lättare skall kunna formulera sin levnadsberättelse.

I mötet med de boende sker ett återberättande av en verklighet som formas av situationen. Dels finns det detaljer som man väljer att berätta men också detaljer som man utelämnar. Det som sägs och det som inte sägs, sammanfattar det egna jaget i en specifik kontext.

Hur skulle vi då möta dessa människor? Hur skulle vi få dem att säga något om sig själva? För att underlätta möten med andra människor, kan man använda sig av olika verktyg. I det här fallet var det Sara och Saras kompetens som koreograf som var själva verktyget. Genom deltagarnas levnadsberättelser kunde vi hitta det som var unikt för var och en. Det vi bland annat hittade var *ett stort skidintresse, en enorm passion för gymnastik, ridning som bästa fritidssyssla, kärleken för sitt arbete på ett gjuteri, kaffe och glass som absolut bästa fikat, en hejare på dragspel och munspel, hårt men givande arbete på lantgården, berättelser om dansbanor och underbar poesi framförd med sprakande intensitet*. Allt detta formade Sara till rörelser tillsammans med var och en av deltagarna och när det blev dags att filma, hade det framträtt unika porträtt som inte behövde förklaras med ord. Tillsammans var vi på väg att skapa konst. Och alla förstod och kände att det var så.

Vi hade haft som mål att kunna säga något om kopplingen mellan kultur och hälsa. Initialt fanns det en hel del utmaningar i detta. Dels hade vi för lite tid på oss och dels skulle det i sådana fall ha varit fruktbart att göra en tvärvetenskaplig studie, som också det skulle kräva att projektet löpte under längre tid. Jag funderade länge över begreppet hälsa och vad det egentligen innebar. Enligt WHO definieras hälsa enligt följande: "Hälsa är ett tillstånd av fullkomligt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande, inte endast frånvaro av sjukdom."

WHO: *International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946 (1948.)* I mina möten med deltagarna märkte jag att trots att det fanns en stor skepsis, fanns även en nyfikenhet. Det som också var tydligt, var att musik och dans förenade dem alla och att det hängde ihop med sådant som hade fått dem att må bra på ett eller annat sätt. Var och en hade en historia att berätta om dansens betydelse i deras liv. Hur de hade gått på dans och mött sin livspartner. Hur dråpliga situationer hade fastnat som underbara lustiga minnen. En av deltagarna, Gunnar berättade redan vid första mötet hur han blev överrumplad av att en dam bjöd upp honom på en dans och han endast hade tofflor på sig. Jag antar att det var tofflor, han kallade dem "slipers" med långt "i". Jag tänkte omedelbart på engelskan *slippers*. Senare fick jag veta av hans fru Irene, som kom på besök, att damen som bjöd upp, var Gunnars chef. Jag förstod då att han kämpade för att hålla sig på fötter i dansen, endast iklädd "slipers". Gunnar skrattade gott när jag sa: Det var inte dåligt. Nej, nog var det en bedrift. Något han skulle minnas för alltid.

Kanske är det svårt att mäta kulturens värde men vi kan prata om kulturens värde i form av välbefinnande. Vi kan till och med gå så långt som att säga att välbefinnandet är både fysiskt, psykiskt och socialt. Ett av de tydligaste exemplen under hela projektet var en av deltagarnas stora förändring.

Peter

Första gången Sara och jag träffade Peter var på introduktionsmötet. Han satt i rullstol, ganska liten och tunn. Jag visste inte riktigt om han lyssnade på det vi sa då han hela tiden hade sina ögon slutna. På den första gemensamma dansstunden skulle alla säga sitt namn. Peter tog i allt vad han kunde för

att det skulle höras. Pernilla sa senare att hon märkte att han ansträngde sig väldigt mycket för att få fram sitt namn. Många av deltagarna har problem med att komma ihåg saker, vissa mer, andra mindre. Varken Sara eller jag trodde att Peter skulle vilja eller kanske orka vara med. Det visade sig emellertid att Peter skulle bli en av dem som var med i filmen. Med tanke på att Peter hade svårt att tala och talade tyst, att han hade svårt att få fram orden, att han då och då kämpade med andningen och att han stundtals var tvungen att blunda (antagligen för att orka med) var det lätt att anta att han inte förstod och att han inte skulle minnas oss nästa gång vi kom. Han rörde sig också väldigt långsamt. En dag när Sara och jag satt och pratade berättade hon att hon några dagar tidigare gått för att besöka Peter men att han inte på sitt rum. Han var hos tandläkaren. Han hade åkt färdtjänst dit själv. Som han hade bokat *själv*.

Den trettonde februari skulle vi filma Peter. Han hade förberett sig. Jag kom in i hans rum, Sara och Joakim var redan där. Jag gick fram till Peter och han tog mig i hand och såg stadigt in i mina ögon. Med klar och tydlig stämma sa han sedan: "*Va kall du är om handen.*" Sedan tog han upp sina glasögon ur bröstfickan med en bestämd rörelse, långt ifrån det långsamma rörelsemönster vi tidigare sett. Vi skulle gå till sällskapsrummet och filma där, en kvinna i personalen frågade om han skulle ha sin rullstol men det skulle Peter inte ha. Han ville ha rullatorn. Sara gick bredvid Peter den relativt långa korridoren bort mot sällskapsrummet. Jag gick några steg bakom med en av sköterskorna. Jag betraktade Peters snabba, korta steg.

"*Brukar han gå så här snabbt*" frågade jag sköterskan.

"*Nej, det brukar han inte*" svarade hon. När vi var nästan framme i sällskapsrummet och Peter inte hade stannat en enda gång, fortsatte sköterskan: "*Och han har aldrig gått hela vägen på en gång, utan att stanna och vila*".

Hon var förvånad, liksom jag. Peter satte sig i soffan. Sara gick igenom rörelserna med Peter och Joakim filmade. Jag betraktade. Hur Peters ögon vidgades, hur han koncentrerade sig. Hur han då och då var tvungen att blunda. Andas. I slutet av filmningen gick Sara fram och frågade om de skulle dansa med rullatorn. Peter sköt den åt sidan och reste sig, tog tag i Sara och började föra henne i takt till musiken.

Efter det pratade jag med sköterskan igen som berättade att varje gång man gick förbi Peters rum, hördes musik från hans bärbara CD-spelare. Hon sa att han övade varje kväll, att han hade bjudit upp flera i den kvinnliga personalen och velat dansa. En dag hade han börjat sjunga högt i köket, helt spontant. Han hade sagt att *... "man måste ju öva så det ser bra ut när de filmar mig"*. Sara köpte också ett munspel till Peter, då han hade spelat munspel i sin ungdom. Peter valde Roland Cedermarks *Barndomshemmet* som sin favoritmusik.

Några veckor efter sista filmningen åkte jag tillbaka till Parkvägen. Jag kände direkt när jag kom in att det var skönt att vara tillbaka. När jag kom in i korridoren vid matsalen mötte jag Pernilla som sköt tre herrar i rullstol, som ett litet tåg framför sig. Den första var Peter. Jag frågade Pernilla om jag kunde ta över och köra Peter. Hon sa ja. Jag lutade mig fram över honom och sa: "*Hej Peter, minns du mig?*" Han kikade upp på mig med sina klarblå ögon, sa sedan: "*Klart jag gör*". Det var sista gången jag träffade Peter, han gick bort en tid senare. På något sätt vill jag tro att vi gav honom något. Han gav definitivt någonting till oss. Han gav mig en insikt i vad det innebär att utvecklas. Att viljan kan överbrygga de fysiska besvären och hindren.

Ålderdom framställs ofta utifrån en konstruktion som rimmar dåligt med mina upplevelser på Parkvägen. Omsorgen skall underlätta, vi ville utmana. Saras arbete avancerade mer och mer mot att få deltagarna att utmana sig själva. Hon märkte att de var så mycket mer kapabla än hon först hade trott. Även de andra boende och personalen var förvånade över hur mycket deltagarna klarade av. Det framställs olika bilder av vad det innebär att bli gammal. Det finns en bild som ofta blir tydlig i kulturella sammanhang där äldre visas som vitala, skapande och passionerade individer. Det kan vara en teatergrupp för äldre, en kör, en målarkurs eller danskurs. Vi möter dessa bilder i media eller i verkliga livet när vi själva hamnar i liknande sammanhang eller har någon släkting eller bekant som valt att ägna sig åt en givande aktivitet efter pensionen. En annan bild som vi ofta möter är den där ålderdom är kopplad till sjukdom, ensamhet, utsatthet, fysisk svaghet och psykiska besvär. Även denna bild möter vi i media och ibland i verkliga livet. Det kan i sin tur leda till att vi antar att äldre har eller inte har vissa egenskaper, att de har svagheter och styrkor. Kort sagt skapar det en schablonbild av vad det innebär att vara gammal. Från den dagen vi föds ligger stort fokus på att vi skall och bör utvecklas, något vi också gör om vi inte drabbas av någon sjukdom eller olycka som omöjliggör detta. Vi utvecklas vidare i skolan för att sedan träda in i arbetslivet. Under arbetslivet utvecklas vi vidare, kanske får vi så småningom ett mer kvalificerat arbete. Samtidigt vill vi utvecklas på vår fritid. Vi kan utveckla våra fysiska förmågor på många olika sätt, vi kan utvecklas andligt och valmöjligheterna är näst intill oändliga. Det finns heller ingen som ifrågasätter varför vi vill utvecklas, möjligen någon släkting som undrar varför vi nödvändigtvis måste börja med något så farligt som isklättring, om det nu är det vi väljer men det finns ingen allmän uppfattning att vi inte skulle klara av det vi väljer utan vi förutsätter att det vi ägnar oss åt kommer att lämna någon form av avtryck hos oss, vare sig det är positivt eller negativt. När vi så blir äldre och flyttar in på ett äldreboende, blir utbudet tunnare om det ens existerar. Parkvägen är ett positivt exempel på ett boende som faktiskt visar hur viktigt det är att samlas och skapa, sjunga eller dansa. Antar vi att äldre inte kan utvecklas? Antar vi att passionen tar slut när vi blir äldre? Att kreativiteten minskar eller att behovet av stimulans dör och försvinner? Kanske är det så att vi aldrig slutar att utvecklas och att vissa förmågor faktiskt kan förbättras genom stimulans och utmaning. Jag tänker på förmågan att röra sig, tala, skapa slutledning och förståelse kring något. Kanske är det viljan och tanken som styr kroppen och inte tvärtom? Vore det fruktbart att omvärdera äldre som grupp och utforma aktiviteter som faktiskt hamnar på gränsen av vad de äldre klarar av? Inte på ett negativt sätt men så pass mycket att det känns trevligt och behagligt samtidigt som det ger en känsla av "att klara av" och "vara kapabel". När jag pratade med Pernilla sa hon att hon var förvånad över hur mycket deltagarna klarade av och att de kunde skapa utifrån sin egen kreativitet. De äldre besitter en oerhörd kunskap och erfarenhet, en del på mycket hög nivå. Vi behöver ta reda på vad varje enskild individ kan och vill för att kunna erbjuda bra aktiviteter.

Mening och värdighet

Det hade blivit dags för filmpremiär. Folk strömmade till. Alla var finklädde och Sara gick runt med en bricka fylld av små godbitar och på bordet stod mousserande vin. Stämningen var förväntansfull. När så alla hade satt sig och det hade hållits tal, startade Sara filmen. Känslan var storslagen. Stolthet, ömhet och glädje kom över mig. Tacksamhet. Över att få ha varit en del av projektet och deltagarnas liv. Att få ha delat så många stunder med både personal och boende. Stolthet över Sara som genom sin kunskap och sin varma personlighet hade lotsat deltagarna och i samarbete skapat någonting som var konst med stort djup och mycket känsla. Avgörande för projektet hade varit Saras

professionalism och inkännande arbetssätt. Hon hade visat att hela processen, från första samtalet till den färdiga filmen, var någonting viktigt- för henne, för mig och för deltagarna.

Att ta in någon utifrån med specialkompetens inom något område är ett sätt att höja statusen på kulturen. Länges har man strävat efter att mäta kulturens värde och effekter men det är svårt att använda sig av någon exakt vetenskap. Att lyssna på musik, sjunga, måla eller dansa är en subjektiv upplevelse och kan värderas utifrån vad utövaren visar eller säger. På Handelshögskolan i Göteborg har man försökt mäta kulturens värde. Man pratar då om *livskvalité*. Om man kan visa att en aktivitet höjer livskvalitén för många, kan det vara ett sätt att mäta kulturens effekter. När jag funderade kring begreppet livskvalité hängde det tätt samman med mening och värdighet. Värdigheten för deltagarna i just det här specifika projektet hade delvis bestått i att de hade fått visa vad som är viktigt för dem. De hade fått skapa en ny berättelse om sig själva med utgångspunkt i dansen. Möjligen hade vi nu, genom att visa filmen och göra det till en speciell stund, slutit cirkeln kring meningen med hela projektet och således skapat mening för alla inblandade.

Att det skulle bli en film till slut, var en viktig del i projektet. Det gav deltagarna något att se fram emot, något att undra över och bygga förväntan kring.

När alla satt samlade efter filmen gick jag fram till en av deltagarna. Jag sa:

"Vad tyckte du om att se dig själv på film då, Gunnar?" Gunnar svarade inte utan strök mig bara länge på kinden. Jag tänkte att det var så jag brukade bli klappad på kinden som liten flicka. Med stor ömhet. Tacksamhet.

Sammanfattning

Vi vill alla känna oss betydelsefulla och behövda. Större delen av våra liv fyller vi självklara syften genom studier och arbete. När vi blir äldre förlorar vi mycket av det som definierar vilka vi är såsom till exempel yrke, förmågan att utföra fritidsaktiviteter och att ha ett självständigt liv genom att exempelvis ha ett eget hem. Vi blir mer beroende av andra och behöver stöd i vardagen, vissa mer, vissa mindre och några inte alls. I vårt samhälle finns attityder som reducerar äldre till att vara en homogen grupp snarare än unika individer. Det finns också lyckligtvis de som har modet, styrkan och kunskapen att satsa på mervärden för äldre inom äldreomsorgen. Att just Parkvägen anmälde sitt intresse att få delta i projektet *Upp till dans!* förvånar mig inte alls. På Parkvägen behöver man inte gå direkt från lunchen till sin tomma lägenhet om man inte vill. Det finns andra boenden som följer samma exempel men det behövs mer än enstaka eldsjälar. Det krävs ett strukturerat och seriöst arbete med kultur inom äldreomsorgen och förhoppningsvis har detta projekt sått ett frö till det men jag vill verkligen poängtera att det finns flera goda initiativ runt om i landet.

När jag pratade med Pernilla om vad hon hade fått ut av att ha oss där sa hon att hon hade inspirerats av Saras sätt att arbeta. Hon hade bland annat gjort egna pom poms och hon hade börjat använda tyg på dansstunderna och arbetat med en övning som Sara introducerade där man skapar en våg av ett långt tygstycke. Hon hade också till viss mån omvärderat de äldres förmåga att klara av saker. När jag frågade Pernilla vad hon skulle behöva för vidare arbete som aktivitetsansvarig svarade hon: mer praktisk kunskap och vägledning.

I Socialnämndens värdegrund står det att individen skall ha möjlighet till trygghet, meningsfullhet och värdighet. Under meningsfullhet står: delaktighet, respekt för egen vilja och förmåga,

påverkansmöjlighet, att vara med i planeringen, integritet och kreativitet. Om man sammanfattar projektet *Upp till dans!* går det att hitta alla dessa värdeord som definieras som meningsfulla för individen. Det handlar till stor del om hur projektet är uppbyggt men det handlar också om Saras och min roll i projektet. Saras personliga egenskaper har varit en förutsättning för att projektet skulle lyckas. Även min egen roll har spelat in. Förutsättningen var att inte bryta mot någons integritet, att vara inkännande och förstå var gränserna gick. En stor del av projektet handlade om att skapa förtroende. När så det var etablerat, kunde Sara gå vidare och utmana deltagarna.

Förhoppningen är att kunskapen från *Upp till dans!* i framtiden kan vara grunden för ett mer praktiskt arbete kring kultur inom vården. Dels måste beslutsfattare vara konkreta i sin målsättning vad det gäller kultur för äldre och samtidigt tillhandahålla de verktyg och den kunskap som behövs för att de som arbetar med de äldre- sköterskor och personal- ska få möjlighet och resurser att bedriva ett seriöst och strukturerat arbete med kulturen. Ett sätt är att följa goda exempel och modeller. Det är också viktigt att framhålla, att arbeta med olika aktiviteter för äldre såsom Pernilla Carlsson gör på Parkvägen är inte bara ett sätt att höja livskvalitén för de boende. Det är också väldigt givande för den personal som genomför arbetet. Det skapar mening och värdighet för både boende och personal.

Svaret på damens fråga i början av projektet - "Vad ska det va bra för?"- har nu fått ett svar och även om den frågan aldrig hade blivit besvarad, skulle det spela mindre roll. För ibland är det inte bara målet som är belöningen. Det är också vägen dit.

Källor

Svenskt Demenscentrum. Hämtad från Svenskt Demenscentrums hemsida. www.demenscentrum.se
Hämtad 2014-04-12.

Montgomery, Henry. Qvarsell, Birgitta. *Perspektiv och förståelse- Att kunna se från olika håll*. Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2001. ISBN 91 7203 971 X.

Öhländer, Magnus. *Skör verklighet: En etnologisk studie av demensvård i gruppboende*. Lund: Studentlitteratur AB (e-bok), 2007.

Epstein, E.G., Delgado, S. *Understanding and Addressing Moral Distress*. *OJIN: The Online Journal of Issues in Nursing*. Sept 30, 2010, Vol. 15, No. 3, Manuscript 1.

<http://www.nursingworld.org/MainMenuCategories/EthicsStandards/Courage-and-Distress/Understanding-Moral-Distress.html>

Karlskrona Kommun. *Levnadsberättelser*. Hämtad från Karlskronas kommuns hemsida. https://www.karlskrona.se/Global/Karlskrona%20kommun/Dokument/Stod%20och%20omsorg/Aldre%20dokument/dokument_levnadsberattelse_a4_100602.pdf Upprättad av projektledare Inger Andersson 2009-11-30. Uppdaterad 2010-06-02. Hämtad 2014-05-11.

Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948.

Handelshögskolan Göteborg. Hämtad från Göteborgs universitets hemsida.

http://www.handels.gu.se/om_handelshogskolan/press/pressmeddelanden/nyheter-detalj/ekonomisk-forskning-visar--kulturen-ar-var-d-mer-an-det-vi-betalar.cid1128807 Hämtad 2014-05-15. Armbrecht, John, *The Value of Cultural Institutions – Measurements and Description* Företagsekonomiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 2012.

Socialnämnden i Östhammars kommun. Hämtad från Östhammars kommuns hemsida.

http://www.osthammar.se/Documents/Omsorg_o_Stod/folder_namnden_vardegrund_mal.pdf Socialförvaltningen 2013-06-01. Hämtad 2014-06-02.